

Д. С. Касяненко,

Інститут філології Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ДО ПИТАННЯ ПРАКТИЧНИХ ДІЙ ПЕРЕКЛАДАЧА ТА ЗАКРІПЛЕНИХ ЗА НИМИ ПОНЬЯТЬ

У статті досліджено підходи вітчизняних та зарубіжних науковців щодо вивчення та розуміння ключових для перекладознавства понять: спосіб, прийом і метод перекладу.

Ключові слова: спосіб перекладу, прийом перекладу, метод перекладу.

Стаття посвячена аналізу підходів отечественных и зарубежных исследователей к изучению и пониманию ключевых для переводоведения понятий: способ, прием и метод перевода.

Ключевые слова: способ перевода, прием перевода, метод перевода.

This article is aimed to explore the approaches of domestic and foreign researcher to the translation studies key terms – practical translational activities, such as: translation methods, strategies, procedures and techniques.

Key words: translation methods, translation strategies, translation techniques.

Питання практичних дій перекладача під час перекладу текстів має центральне значення як для теорії, так і для практики перекладу. Зазначена проблематика не є новою для міжкультурної комунікації, проте, незважаючи на її ключову роль, серед науковців досі існують розбіжності у визначенні засадничих понять перекладознавства, що зумовлює основні протиріччя.

Аналіз теоретичних джерел свідчить, що сьогодні для позначення процесу перекладу фахових текстів дослідники оперують різними термінами → *методи / способи / прийоми* перекладу; *перекладацькі прецеденти, перекладацькі прийоми; перекладацькі операції; перекладацькі техніки / стратегії* тощо. Це спричиняє певну плутанину у визначенні основних термінів перекладознавства і закріплених за ними понять, ускладнює розуміння процесу перекладу фахових текстів і тому вимагає детального уточнення, оскільки кожне із наведених понять стосується відповідного етапу у процесі перекладу і характеризується специфічними відмінностями.

На жаль, більшість представників вітчизняної школи використовують сьогодні терміни «метод» – «спосіб» – «прийом» перекладу як синоніми і не проводять чіткої межі між ними. Хоча корифеї радянського перекладознавства зазначали, що «важливо виокремлювати *спосіб* перекладу від *прийому* та *методу* перекладу» [4, с. 100]. Р. К. Мін'яр-Белоручев вважає, що «*спосіб* – це головне правило досягнення поставленої мети, яке відображає об'єктивно існуючі закони реальності... На відміну від методу *спосіб* – це не діяльність, не система дій, а психологічна операція, яка реалізує дію. Перейти від однієї мови до іншої для вираження вже сформульованої думки, для повторного позначення предмета можна лише за допомогою одного з існуючих способів перекладу» [4, с. 100].

Традиційно в теорії перекладу розрізняють *два* ключові *способи перекладу*, для яких науковці пропонують різні позначення, проте їхній зміст залишається однаковим: *інтерлінійний* і *трансформаційний переклад* (Л. С. Бархударов) [1], *переклад* та *інтерпретація* (І. І. Ревзін, В. Ю. Розенцвейг) [5], *знаковий* і *смісловий спосіб перекладу* (Р. К. Мін'яр-Белоручев) [4], *прямий* і *непрямий переклад* (Ж. П. Віне, Ж. Дарбельне) *підстановки* і *трансформації* (Л. К. Латышев) [3]. Перший спосіб перекладу (*інтерлінійний / знаковий переклад, підстановки* тощо) втілюється на знаковому рівні (лексико-термінологічному), тобто знаки однієї мови замінюються знаками іншої мови. Іншими словами, переклад здійснюється за допомогою формально-структурних відповідників, так званих семантико-структурних паралелей [3, с. 95]. Другий спосіб перекладу (*трансформаційний переклад, інтерпретація, смісловий / непрямий переклад, трансформації, модифікації* тощо) має місце, якщо відтворити зміст вихідного повідомлення «слово у слово» неможливо і перекладач використовує певні перекладацькі трансформації. Під *перекладацькими трансформаціями* ми розуміємо вмотивоване відхилення від оригіналу з метою повної передачі його інформаційного, комунікативно-прагматичного змісту й семантичних і стилістичних характеристик із врахуванням норм та узусу ЦМ. Серед основних вимог до трансформаційного перекладу дослідники висувають – збереження змісту та функціонально-прагматичної адекватності оригіналу [3, с. 34-41].

Прийомом перекладу радянські науковці позначають додаткові перекладацькі операції (так звані типові дії перекладача), спрямовані на подолання певних складностей, які виникають під час перекладу [4, с. 110]. Прийоми перекладу втілюються за допомогою трансформацій, серед яких розрізняють – *лексичні трансформації*: конкретизація понять, генералізація понять, антонімічний переклад, смісловий розвиток, компенсація; *граматичні трансформації*: перестановки, заміни частин мови та речень, синтаксичні заміни, додавання, вилучення, об'єднання та членування речень тощо [1; 2; 6]. Інші прийоми перекладу деякі науковці використовують для розв'язання проблем перекладу безеквівалентної лексики, зокрема, транслітерацію, транскрипцію, описовий переклад, наближений переклад, пояснення та коментарі у тексті або виносі. Таким чином, дослідники проводять певні паралелі між способами та прийомами перекладу, наголошуючи, що одні прийоми (транслітерація, транскрипція, калькування, дослівний переклад) мають місце в рамках інтерлінійного перекладу, інші прийоми (описовий переклад / пояснення) у трансформаційному перекладі.

Під методом перекладу російські науковці мають на увазі дії перекладача, які дозволяють реалізувати раціональний спосіб перекладу і отримати оптимальні результати [3; 2; 6]. Р. К. Мін'яр-Белоручев визначає метод перекладу як «цілеспрямовану систему взаємозумовлених прийомів, яка враховує вид перекладу та закономірно існуючі способи перекладу» [4, с. 155]. Науковець виокремлює три методи перекладу: *метод*

сегментації тексту (поділ ВТ на сегменти, членування домінуючої інформації тощо), метод нотування у послідовному перекладі та метод трансформації ВТ у синхронному перекладі. Проте, незважаючи на певні спроби розмежувати поняття, спосіб, прийом та метод перекладу серед російських та українських науковців досі немає єдності у трактуванні зазначених понять.

Німецькі науковці оперують чітко узгодженими термінами та закріпленими за ними дефініціями. Спробу впорядкувати термінологічний апарат науки про переклад зробив німецький науковець М. Шрайбер у розвідці «Переклад і перетворення. Диференціація та розмежування перекладацьких понять» («Übersetzung und Bearbeitung. Zur Differenzierung und Abgrenzung des Übersetzungsbegriffs»). Під час перекладу текстів, слідом за М. Шрайбером [11, с. 54-55], німецькі дослідники послуговуються терміном «методи перекладу» (*Übersetzungsmethode*), під яким розуміють стратегію перекладу (*Strategie der Übersetzung*). Щодо перекладу фахової лексики використовують термін «способи перекладу» (*Übersetzungsverfahren*), під яким розуміють «техніку перекладу» окремих слів та лексичних одиниць. Подібний підхід зустрічаємо у В. Вілса [10, с. 128].

У сучасному перекладознавстві іноземні дослідники розрізняють два основні методи перекладу текстів: *відчужений / дослівний переклад* (*Verfremdung / wörtliche Übersetzung*), який передбачає орієнтацію на систему вихідної культури, та *переклад-адаптацію / одомашнення* (*Angleichung / Einbürgerung / idiomatische Übersetzung*) – орієнтацію на систему цільової культури. Схожу концепцію щодо методів перекладу обстоював Ф. Шляйєрмахер, позначаючи її «*Frei / Treu*» (вільний / дослівний переклад) [12, с. 30]. Сьогодні в перекладознавстві іноземні дослідники оперують також термінами *dokumentarische Übersetzung* (документальний переклад) та *instrumentelle Übersetzung* (інструментальний переклад) – терміни К. Норд [10, с. 58]; а також *overt translation* (прямий переклад) *covert translation* (прихований переклад) – термін Ю. Гоуз [9, с. 111].

Р. Штольце доповнює зазначені методи перекладу текстів так званими стратегіями, які компенсують та допомагають подолати бар'єри міжмовної комунікації: *експлікативна* (пояснення), *парафразуюча* (опис), *референційна* (позначення відомим), *модифікуюча* (перекладомулювання, адаптація, вилучення) [12, с. 245].

Мона Бекер виокремлює такі методи перекладу текстів: *спрощення* (англ. Simplification) – перекладач свідомо або несвідомо спрощує ЦТ; *експлікація* (англ. Explication) – перекладач намагається точніше відтворити зміст ВТ, пояснюючи інформацію, імпліцитно приховану у ВТ; *нормалізація / консерватизм* (англ. Normalization / Conservatism) – перекладач спирається на типові тексти ЦМ, аби надати ВТ певних ознак ЦТ зазначеного типу; *вирівнювання відмінностей* (англ. Leveling out) [7].

Схожій позиції дотримується У. Даум і додає, що стратегія відчуженого та одомашненого перекладу [8, с. 40-41] реалізується із застосуванням інших допоміжних стратегій (Hilfsstrategien) [8, с. 42], які науковець умовно позначає як: *відмову від перекладу* (нім. Verzicht auf Übersetzung); *пояснювальний переклад* (нім. Explikative Übersetzung); *вилучення / пропуск* (нім. Weglassen).

На думку дослідника: 1.) послідовно перекладач не дотримується жодної із зазначених стратегій, проте й від жодної не відмовляється; 2.) і юристи, і перекладачі під час юридичного перекладу надають перевагу способам відчуженого перекладу – перекладачі через брак фахової спеціалізації (невпевненість у відмінностях правових систем) намагаються уникнути помилкової інтерпретації вихідного поняття; юристи через усвідомлення того, що поняття цільової мови має інше значення [8, с. 42].

Проти сліпого наслідування оригіналу виступають досвідчені перекладачі Л. К. Латишев, С. Шарчевич, Ж. Р. де Гроот, Р. Арнтц та інші. Зокрема Л. К. Латишев наголошує, що у перекладі забороняється переносити іноземний узус у ЦТ, оскільки це ускладнює його розуміння. Дослідник вважає, що обов'язковою є орієнтація на узус та норми цільової мови із застосуванням стратегій, «компенсуючих» розбіжності ВТ і ЦТ [3, с. 90].

Таким чином, термін *метод перекладу* ми вважаємо родовим, а *прийом* та *спосіб перекладу* видовими поняттями, при цьому на рівні тексту перекладач спочатку обирає між *методом перекладу* (прямий / непрямий, підстановки / трансформації, відчужений / одомашнений), що залежить від скопосу перекладу, а потім з метою забезпечення максимальної адекватності перекладу ВТ ЦМ послуговується *прийомами та способами перекладу*. Під *прийомами перекладу* ми слідом за Л. К. Латишевим розуміємо два умовні класи трансформацій: *структурно-рівневі* та *змістові трансформації*. Їхню основу становлять *граматичні, синтаксичні та лексичні трансформації*, яким притаманний змішаний характер використання. У перекладі на лексико-термінологічному рівні перекладач спочатку намагається віднайти *системні відповідники* вихідних лексичних одиниць і закріплених за ними понять у ЦМ, у разі тих чи інших термінологічних або поняттєвих лакун перекладач повинен запропонувати адекватний варіант перекладу вихідного поняття, послуговуючись *способами перекладу безеквівалентної лексики*, аналіз яких зумовлює подальші вектори наукових досліджень зазначеної проблематики.

Література:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод. (Вопросы общей и частной теории перевода). – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : [учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.] / В. Н. Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.
3. Латышев Л. К. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания / Л. К. Латышев. – М. : Просвещение, 1988. – 159 с.
4. Миньяр-Белоручев Р. К. Общая теория перевода и устный перевод / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М. : Воениздат, 1980. – 237 с.
5. Ревзин Н. Н., Розенцвейг В. Ю. Основы общего и машинного перевода / Н. Н. Ревзин, В. Ю. Розенцвейг. – М. : Высш. шк., 1963. – 243 с.

6. Рецкер Я. И. Что же такое лексические трансформации? / Я. И. Рецкер // Тетради переводчика. – 1980. – Вып. 17. – С. 72-84.
7. Baker M. Corpus Linguistics and Translation Studies. Implications and Applications. / M. Baker // Text and Technology : Honour of John Sinclair. – Amsterdam, 1993. – P. 223-243.
8. Daum U. Übersetzen von Rechtstexten im Spannungsfeld zwischen Rechts – und Sprachwissenschaft / Ulrich Daum // Übersetzen und Dolmetschen : Modelle, Methoden, Technologien. – Tübingen : Gunter Narr, 2003. – S. 33-46.
9. House J. A Translation quality assessment: a model revisited / J. House. – Tübingen : Gunter Narr, 1997. – 207 s.
10. Kautz U. Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens / U. Kautz. – München : Iudicum, 2000. – 632 s.
11. Schreiber M. Übersetzung und Bearbeitung: zur Differenzierung und Abgrenzung des Übersetzungsbegriffs / M. Schreiber // Tübinger Beiträge zur Linguistik, Übersetzung und Bearbeitung: Zur Differenzierung und Abgrenzung des Übersetzungsbegriffs [Hrsg. M. Schreiber]. Tübingen : Gunter Narr, 1993. – 353 s.
12. Stolze R. Übersetzungstheorien : eine Einführung / R. Stoze. – 3., aktualisierte Aufl. – Tübingen : Gunter Narr, 2001. – 292 s.